S. GERTRUDS KAPEL

NOTER S. 30

Historisk indledning. Kapeller, viet de vejfarendes beskytter S. Gertrud, lå som regel i forbindelse med et gæstehus eller hospital ved indfaldsvejen til en by. Således også i København (jfr. fig. 2, 4 og 15), hvis da Bjørnebro port, som hævdet af H. U. Ramsing, fandtes ud for S. Gertruds Stræde.[1] Her var kapellet muligvis blevet anlagt uden hospital. Et sådant omtales i hvert fald først efter 1524 (se ndf.). Da kapellet ikke er nævnt i Roskildebispens jordebog fra 1377, må det være yngre. Lokaliteten S. Gertruds omtales første gang i 1440'rne i forbindelse med en ejendomshandel.[2]

Kilderne til kapellets historie er yderst sparsomme, og det er uklart, hvorfor Torben Oxe blev henrettet på kapellets kirkegård i 1517.[3] Måske benyttedes kirkegården, i lighed med, hvad der var tilfældet ved andre Gertrudskapeller, som gravplads for forbrydere,[4] men om retterstedet derfor var lidt hæderligere eller det modsatte, kan ikke afgøres.[5]

Kapellets fabrica (bygningsformue) vides kun at have modtaget en enkelt gave, nemlig en skilling grot, skænket 1521 af Peder Pedersen,[6] men det ejede en gård i Købmagergade. I en lejekontrakt fra 1512 bestemtes, at den årlige afgift på fire lybske mk. skulle betales til præsten ved S. Gertrud, Gerid Geridson, som også var vikar ved Vor Frue kirke.[7]

Dekanen ved det københavnske kollegiatkapitel havde ret til gæsteri pro visitationis over kapellet, og selv om embedet mistede visitationsretten, da kapellet 1524 overlodes Claus Jensen Denne (jfr. S. Annæ hospitalskapel) med »alle sine hwss, jorder, hawer och alle retthe tilligellsze«, beholdt dekanen den årlige indtægt på 10 mk. og en gylden.[8] Denne aftale bekræftedes 1530 ved sammenlægningen af de københavnske hospitaler,[9] men 17. april 1532 afhændede kronen, hvad ret og del kongen havde i S. Gertruds kirke og kirkegård,[10] hvilket må have omfattet den årlige afgift til dekanen.[11]

Kapellet må ligesom hospitalet være blevet nedlagt i forbindelse med overflytningen af de syge til Helligåndshospitalet i 1530, men omtales endnu 1555.[12] Hvornår området er overgået til privat ejendom og hospitalet indrettet til adelsgård, vides ikke. 1573 var Otto Brockenhus i besiddelse af S. Gertruds gård.[13]

Beliggenhed og kirkegård. S. Gertruds kapel med den omgivende kirkegård lå sandsynligvis på hjørnet af S. Gertruds Stræde og Pustervig, hvilket i dag omtrent svarer til Hovedbibliotekets sydøsthjørne ud til Kultorvet. En del kældre og murrester i området er ligesom fund af ligkister sat i forbindelse med hospitalets bygninger og kirkegård, men bygningskompleksets nøjagtige placering kan ikke fastslås. Ved udgravning af Biblioteksgårdens kælder fandtes to *tagtegl, en munk og en nonne, nu i Nationalmuseet (inv. nr. D 89-90/1955).

Kapellet var anlagt i byens nordøstre del, som endnu i 1500'rne var sparsomt bebygget. Da kapellet 1524 blev overdraget Claus Jensen Denne, gav borgmester og råd i København et stykke af »byenns och borgers jorde« nord for kapellet, hvorpå det ny hospital skulle opmures af grunden og indrettes med badstue og andre bekvemmeligheder, som syge mennesker har særlig behov for.[8]

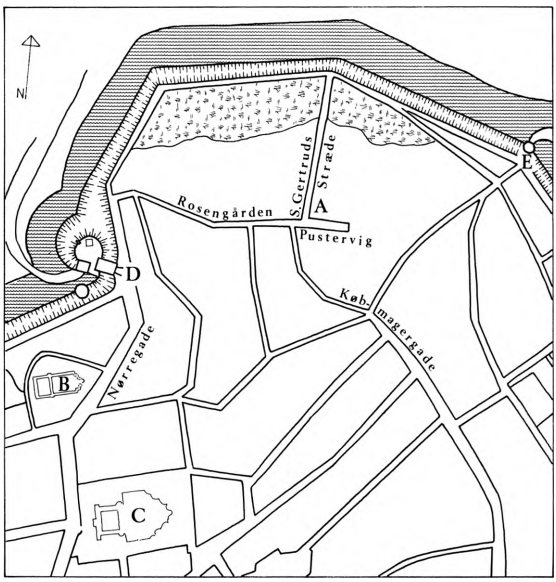

Fig. 15. Beliggenhedsplan efter kort over København o. 1585. A: S. Gertruds kapel; B: S. Petri kirke; C: Vor Frue kirke; D: Nørreport; E: Hans Clausens tårn (s. 29). Tegning MN 1984. – *Site plan after a map of Copenhagen c. 1585. A: S. Gertrude's Chapel; B: S. Peter's Church; C: Church of Our Lady; D: Nørreport (North Gate); E: Hans Clausens's tower.*

KILDER OG HENVISNINGER

Litteratur. L. Both: Kjøbenhavn, historisk-topografisk beskreven, 1865, s. 143-47. – Rørdam: Kirker og Klostre s. 342-45. – Nielsen: Kbh. Hist. I, 190-93. – Ramsing: Hist. og Top. II, 165-69.

Se i øvrigt arkivalier og litteratur for de forsvundne kirker i København i almindelighed, s. 223.

Beskrivelse ved Sven Rask. Redaktionen afsluttet juni 1985.

[1] Bjørnebro Port er omtalt hos Ramsing: Hist. og Top. III, 10 og 19. Men portens eksistens er ikke bekræftet, hverken arkæologisk eller arkivalsk.

[2] Repert. 1. rk. III, udateret nr. 468. Da kildematerialet vedr. såvel S. Gertruds kapel som beginerne i København er uhyre sparsomt, kan intet siges om en eventuel forbindelse. Det er dog tankevækkende, at beginerne ofte havde tilknytning til S. Gertruds kapeller og hospitalerne her, og at nogle boder i Rosengården – altså i S. Gertruds kapellets umiddelbare nærhed – muligvis var beginehus; jfr. Marianne Johansen: Beginer i Danmark, i Fromhed og Verdslighed i middelalder og renaissance. Festskrift til Thelma Jexlev, 1985, s. 18-23.

[3] Arild Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike, Christian II.s. Historie, 1596 (optryk 1976), s. 58.

[4] Oloph Odenius i KultHistLeks. V, 277.

[5] Rørdam: Kirker og Klostre s. 343 går ind for den sidste mulighed.

[6] KbhDipl. IV nr. 375.

[7] KbhDipl. II nr. 203. Når Ramsing i Hist. og Top. II, 168 hævder, at gudstjenesten ved kapellet varetoges af en vikar fra Vor Frue, overfortolker han dette kildested.

[8] KbhDipl. IV nr. 387.

[9] KbhDipl. IV nr. 423.

[10] KbhDipl. I nr. 259.

[11] Nielsen: Kbh.Hist. I, 191.

[12] KbhDipl. I nr. 348.

[13] KbhDipl. I, nr. 353 og 487.

S. GERTRUDE'S CHAPEL

S. Gertrude's Chapel was established between 1377 and 1440. The site of the chapel and cemetery has been inside the town ramparts (cf. figs. 2, 4 and 15) in a thinly populated quarter on the outskirts of the town. Where exactly it stood is not known, no building remains have been found. In 1524 a hospital was added to the chapel, it is not known whether this had a predecessor. The same year the chapel and land were assigned to Claus Jensen Denne, for the purpose of building a new hospital to replace S. *Anne's Hospital* (cf. p. 36). The hospital was closed in 1530 and the buildings possibly disappeared in the course of the 1500s.